

ZAMONAVIY JAMIYATDA NOGIRONLIGI BO'LGAN BOLALARNING MOSLASHUVI.

*Sharof Rashidov nomidagi
Samarqand davlat universiteti
pedagogika va umumiy psixologiya kafedrası
dotsenti Atoyeva G.R.*

Annotatsiya: Maqola zamonaviy dunyoda nogiron bolalarni moslashtirish masalasiga bag'ishlangan. Tug'ma nogironlik muammosi holati aks ettirilgan. Maqolada ko'rib chiqilayotgan mavzu bo'yicha asosiy tushunchalar keltirilgan, O'zbekistonda nogironlikning tarqalishi bilan bog'liq vaziyat tasvirlangan va nogiron bolalar uchun moslashish jarayonining xususiyatlari tavsiflangan. Oila va barcha darajadagi ta'lim muassasalarining moslashuv jarayonida ishtirok etishning ahamiyati yoritilgan.

Kalit so'zlar: ijtimoiy reabilitatsiya, ijtimoiy moslashuv, madaniy moslashuv, nogiron bolalar, nogiron bola.

АДАПТАЦИЯ ДЕТЕЙ С ОГРАНИЧЕННЫМИ ВОЗМОЖНОСТЯМИ В СОВРЕМЕННОМ ОБЩЕСТВЕ

*Самаркандский Государственный Университет
Имени Шарофа Рашидова
Доцент кафедры педагогики и
общей психологии Атоева Г.Р.*

Аннотация: Статья посвящена проблеме адаптации детей с ограниченными возможностями в современном мире. Отражена проблема

врожденных дефектов. В статье изложены основные понятия по рассматриваемой теме, описана ситуация, связанная с распространенностью инвалидности в Узбекистане, а также описаны особенности процесса адаптации детей с ограниченными возможностями. Подчеркивается важность вовлечения в процесс адаптации семьи и образовательных учреждений на всех уровнях.

Ключевые слова: социальная реабилитация, социальная адаптация, культурная адаптация, дети-инвалиды, ребенок-инвалид.

ADAPTATION OF CHILDREN WITH DISABILITIES IN MODERN SOCIETY.

Sharof Rashidov Samarkand State University

Associate Professor of the Department of

Pedagogy and General Psychology Atoyeva G.R.

Abstract: The article is devoted to the issue of adaptation of children with disabilities in the modern world. The state of the problem of congenital disabilities is reflected. The article presents the main concepts on the topic under consideration, describes the situation with the spread of disabilities in Uzbekistan, and describes the features of the adaptation process for children with disabilities. The importance of the participation of the family and educational institutions at all levels in the adaptation process is highlighted.

Key words: social rehabilitation, social adaptation, cultural adaptation, disabled children, disabled child.

Atoqli psixolog, L.S. Vygotskiyning so'zlariga ko'ra, maxsus bolalarni jamiyatga integratsiya qilishdagi qiyinchiliklar ularning cheklangan sog'liq imkoniyatlari bilan bog'liq emas. Asosiy sabab - bolaning jamiyat bilan aloqasini

buzadigan "ijtimoiy dislokatsiya". Vaziyatni bolalarning turli xil ijtimoiy rollarni, ularning mohiyatini, funktsiyalarini o'zlashtirishi va hayotda to'plangan tajribasini qo'llash orqali tuzatish mumkin. Buning uchun bolalar sog'lom, bag'rikeng tengdoshlari bilan muloqot qilishlari kerak.

Darhaqiqat, nogironligi bo'lgan shaxslarni qo'llab-quvvatlash tizimi samarali bo'lishi uchun avvalo, ularning huquqiy muhofazasini ta'minlash zarur. Prezidentimiz ta'kidlaganidek, "Ijtimoiy sug'urta to'g'risida"gi qonunning qabul qilinishi nogiron shaxslarning ijtimoiy himoyasini mustahkamlaydi va ularning hayot sifatini yaxshilashga yordam beradi. Bu qonun jamiyatning barcha a'zolari uchun teng imkoniyatlar yaratishga yo'naltirilgan bo'lib, nogironligi bo'lgan shaxslar uchun ijtimoiy sug'urta orqali ularning hayot tarzini yaxshilashni maqsad qiladi.

Birlashgan Millatlar Tashkiloti (BMT) ma'lumotlariga ko'ra, dunyodagi har o'ninchi oila alohida ehtiyojli bolani tarbiyalaydi, uning rivojlanishi jamiyatda bunday bolalarning noto'g'ri moslashuvi muammosini yanada kuchaytiradigan noqulay omillar bilan bog'liq.

Hozirgi jahon iqtisodiy inqirozi sharoitida sog'lom va alohida ehtiyojli bolalarni tarbiyalashda oilalarda qarama-qarshiliklar kuchaymoqda.

Bu holat alohida ehtiyojli bolalarni rehabilitatsiya qilish muammosida ijtimoiy-madaniy jarayonlarni faollashtirish mexanizmlari va sharoitlarini shakllantirishni chuqur tushunish, nazariy tushuntirish va amaliy ishlab chiqish zarurligini yanada dolzarb qiladi. Maxsus bolalar hayotida ijtimoiy moslashuvning ahamiyatini ortiqcha baholash qiyin. Bu jamiyatga "qo'shilish", uning bir qismi bo'lishga, xulq-atvor me'yorlarini o'zlashtirishga va mustaqil hayotga tayyorgarlik ko'rishga yordam beradi.

Ijtimoiy moslashuv - bu nogiron yoki alohida ta'limga muhtoj bolaning ko'nikmalarini rivojlantirishga, unga jamiyatning to'la huquqli a'zosi bo'lishga yordam berishga, bolalar bog'chasida, maktabda, kollejda yoki ishda tengdoshlari

bilan muloqot qilishda muammolarga duch kelmaslikka qaratilgan faoliyatdir. Ushbu maqsadlarga erishish uchun turli mutaxassislar alohida ehtiyojli bolalar bilan ishlashlari kerak: psixolog, nutq terapevti, defektolog.

Zamonaviy jamiyatdagi moslashish va sotsializatsiya jarayonlari aslida Rossiyadagi jamiyat ikkita global, ammo qarama-qarshi yo'naltirilgan tendentsiyalarning ta'sirini boshdan kechirayotganligi bilan belgilanadi.

- a) demokratlashtirish yo'lidan rivojlanish, inson huquqlarining ahamiyatini oshirish, fuqarolik jamiyatini shakllantirish niyatini bildiradi. Jamiyat rivojlanishining ob'ektiv sharoitidagi
- b) iqtisodiy bazaning ibtidoiy konfiguratsiyasiga qisqarishi, inqiroz o'zgarishlarining tartibsizligi, shaxslar uchun ularga oqilona moslashish vazifasini imkonsiz qiladi. Yuqorida aytilganlarning barchasi ko'p odamlar uchun moslashish majburiy jarayonga aylanishiga olib keladi. Shu bilan birga, bunday moslashish jarayonining mazmuni minimaldir; u rivojlanish emas, balki omon qolish vazifasiga asoslanadi.

Mutaxassislarning vazifalari turlicha. Psixolog tashvish, qo'rquvdan xalos bo'lishga yordam beradi va tengdoshlari bilan ziddiyatli vaziyatlarni hal qiladi. Agar bolaning intellektual rivojlanishi bilan bog'liq muammolar bo'lsa, nutq terapevti yordamga keladi. Uning maqsadi kognitiv faollikni oshirish, atrofimizdagi dunyo haqidagi bilimlarni chuqurlashtirish va o'quv dasturini o'zlashtirishga yordam berishdir. Nutq terapevtining maqsadi bolaning nutqini to'g'rilash, so'zlarni to'g'ri talaffuz qilishni, o'qish va yozishni o'rgatishdir. G'arb va mahalliy amaliyotda nogiron va alohida ehtiyojli (nogiron) odamlarning moslashuvi muammolarini o'rganish uchun katta nazariy baza to'plangan.

Ijtimoiy moslashuv darajalari Ijtimoiy moslashuv davrida bolalar bir necha darajalardan o'tadilar:

Strukturaviy. Jamiyatda umume'tirof etilgan me'yorlar va qoidalarga muvofiq o'zini tutish, maktabda intizomni saqlash qobiliyati.

Axloqiy va axloqiy. Dunyoda sodir bo'layotgan voqealarni baholash va asosli xulosalar chiqarish qobiliyati.

Trening. O'quv jarayonida vazifalarni tushunish, rejalashtirish va ularni muvaffaqiyatli bajarish qobiliyati.

Shaxsiy va ma'naviy rivojlanish. O'z harakatlaringiz uchun javobgarlikni o'z zimmangizga olish qobiliyati. To'g'ri intilishlarni, shaxsiy rivojlanishni, an'analar va madaniy qadriyatlarni ongli ravishda qabul qilishni tarbiyalash.

Ijtimoiy moslashuvning asosini ta'lim, fan-amaliy faoliyat, mehnat, yordamchi vositalardan foydalanish, ijodkorlik, sport, dekorativ-amaliy san'at tashkil etadi.

Nogironlarni moslashtirish masalasining nazariy asoslarini shakllantirish quyidagi olimlar tadqiqotlarida o'z ifodasini topgan: M. Veber, E.Dewey, F. Znaniecki, G. Mead, T. R. Merton, J. Piaget va boshqalar.

Maxsus ehtiyojli shaxslarning moslashuv muammosini tushunishga bir qator yondashuvlar mavjud:

– Psixologik yondashuv (A. A. Rean, A. N. Leontiev, J. Piaget, L.S.Vygotskiy, S.I.Rozum va boshqalar);

- madaniyatshunoslik (E.S.Markaryan, P.S.Kuznetsov va boshqalar). Nogiron bolalarning ijtimoiy va madaniy moslashuvi masalasiga bag'ishlangan ko'plab ishlarga qaramay, aslida ushbu bolalar guruhining muammolari to'liq ishlab chiqilmagan bo'lib qolmoqda va keyingi tadqiqotlarni talab qiladi.

Davlat statistika hisoboti nogironlar tarkibini yoshi, jinsi va kasallikning og'irligi bo'yicha ob'ektiv baholashga va ularning sonini aniq belgilashga to'liq imkon bermaydi.

Ijtimoiy moslashuv vazifalari Nogiron bolalar turli qiyinchiliklarga duch kelishadi: ular muloqot qilish, o'zlariga g'amxo'rlik qilish, o'rganish yoki kasbiy ko'nikmalarni egallashda qiyinchiliklarga duch kelishlari mumkin. Tadqiqotlarga ko'ra, maxsus bolalar va o'smirlar "yaxshi inson" bo'lish haqida emas, balki o'z

kareralarida muvaffaqiyat qozonish haqida qayg'urmaydilar. Ular moliyaviy boylikdan ko'ra ishonchli do'stlarni qadrlashadi. Ular kasalliklar, yomon odatlar va boshqa odamlarga hissiy qaramlikni asosiy tahdid deb atashadi.

Bolalarning jamiyatga to'liq integratsiyalashuvi uchun quyidagi muammolarni hal qilish muhimdir: sotsializatsiya dasturlarini ishlab chiqish;

-reabilitatsiya va ijtimoiy moslashuv markazlari sonini ko'paytirish;

-qo'shimcha ta'lim texnologiyalarini ishlab chiqish;

-muloqotning gumanistik uslubi uchun sharoit yaratish;

-yetarlicha pedagogik yordam ko'rsatish;

-inklyuziv ota-onalar madaniyatini shakllantirish dasturlarini ishlab chiqish.

O'qituvchilarning vazifalari

Bolalarning ijtimoiy moslashuvida asosiy rol maktabgacha ta'lim muassasalari va maktablarning o'qituvchilariga yuklangan. Bolalarning tengdoshlar guruhiga tez kirib borishi va jamiyatdagi xatti-harakatlar normalari va qoidalarini o'rganishi uchun pedagog va o'qituvchilar o'z oldiga bir qator maqsad va vazifalarni qo'yishlari kerak. Ularni izchillik bilan hal etish, bu jarayonga oila a'zolari va repetitorlarni jalb qilish kerak. Keling, asosiy vazifalarni sanab o'tamiz.

Tabiiy-madaniy

O'qituvchi inson tanasining tuzilishi haqida tushunchani shakllantirishi kerak. Jismoniy faollik darajasini oshirish, kuch-quvvatni mustahkamlash, muvozanatni, chaqqonlikni va harakatlarni muvofiqlashtirishni yaxshilash uchun sharoit yarating. To'g'ri ovqatlanish, jismoniy mashqlar, salomatlikni nazorat qilish, mehnat va dam olish tartibiga rioya qilish kabi sog'lom turmush tarzi asoslarini o'rgatish.

Ijtimoiy-madaniy

O'qituvchi bolaning aqliy rivojlanishi, ta'lim olish va bilimni kengaytirish istagi uchun qulay shart-sharoitlarni yaratishi kerak. Nutq, mantiq, e'tibor va xotirani yaxshilash uchun texnologiyalar va dasturlardan foydalanish muhimdir.

Axloqiy va madaniy O'qituvchi axloqiy va axloqiy fazilatlarning asoslarini yaratishi, boshqa odamlarga hurmatni tarbiyalashi, yaxshilik va yomonlik nima ekanligini tushunishga o'rgatishi kerak.

Ijtimoiy va psixologik O'qituvchi bolani turli usullardan foydalangan holda guruhga integratsiyalashuviga yordam berishi kerak: ijodkorlik, konstruktiv faoliyat, o'yinlar. Bolada o'z-o'zini hurmat qilishni yaxshilash va ijobiy o'zini o'zi anglashni rivojlantirish muhimdir.

Bolning ijtimoiy moslashuvga ta'sir etuvchi omillar: Nogiron bolalarning ijtimoiy moslashuvining muvaffaqiyati bir qancha omillarga bog'liq.

Oila muhiti -bola ko'p vaqtini oilada o'tkazadi; bu uning asosiy ijtimoiy muhiti. Oila a'zolari bolaning o'zi, boshqa odamlar va umuman dunyo bilan munosabatlariga asos soladi. Oiladagi ruhiy tushkunlik muammolarni yanada kuchaytiradi va buzilishlarning rivojlanishiga sabab bo'ladi. Aksincha, oila a'zolari o'rtasidagi uyg'un munosabatlar, o'zaro g'amxo'rlik va qo'llab-quvvatlash nogiron bolaning muvaffaqiyatli ijtimoiylashuvi ehtimolini oshiradi.

O'quv muassasasi muhiti -Ta'lim ijtimoiy moslashuvda asosiy rollardan birini o'ynaydi. O'qituvchi ta'lim jarayonini shunday qurishi kerakki, maxsus va sog'lom bolalarning o'zaro ta'siri hamma uchun foydalidir. O'qituvchining kerakli shaxsiy fazilatlari orasida, bolani qanday bo'lsa, shundayligicha qabul qilish muhimdir, uning muammolari va yutuqlari buzilgan funktsiyalar, rivojlanish va kompensatsiya imkoniyatlariga ishonish.

Shu bilan birga, sog'lom maktab o'quvchilari bag'rikenglikni o'rganishi, imkoniyati cheklangan bolalar esa o'zini boshqalardan farq qilmasligi kerak. Ta'lim sifati va dasturlarning mavjudligi muvaffaqiyatli moslashish uchun zarur bo'lgan bilim va ko'nikmalarni rivojlantirishga yordam beradi.

Ijtimoiy qo'llab-quvvatlash Muvaffaqiyatli sotsializatsiya imkoniyatlarini oshiradigan asosiy ko'nikmalar do'stlar orttirish, tengdoshlar va kattalar bilan hamkorlik qilish va nizolarni tinch yo'l bilan hal qilish qobiliyatidir.

Xulosa

Ichki psixologik amaliyotda psixologik reabilitatsiya yoki abilitatsiya dasturini tuzishda boshlang'ich printsipl asosiy, ikkinchi darajali va uchinchi nuqsonlarni va aqliy faoliyatning saqlanib qolgan yo'nalishlarini, shuningdek, reabilitantning shaxsiy xususiyatlarini hisobga olgan holda nuqson tarkibini hisobga olish hisoblanadi.

Keyinchalik, nogironlarning (nogiron bolalarni) turli patologik sharoitlarda reabilitatsiya qilish va abilitatsiya qilishda ba'zi farqlar haqida qisqacha to'xtalamiz, bu bizning fikrimizcha, nogiron bolaning (nogiron bola) IPR shakllanishida muhim bo'lishi mumkin.

Ijtimoiy-psixologik reabilitatsiya yoki abilitatsiya ayrim patologik jarayonlarda nogiron bolalar va funktsional kasalliklar bor bo'lgan insonlarga ruhiy tomondan yordam beradi.

Ta'limning xilma-xilligiga ijobiy munosabatni shakllantirish, ota-onalar, boshqa talabalar va umuman jamiyat tomonidan qo'llab-quvvatlashni ta'minlash muhimdir. Bu imkoniyati cheklangan o'quvchilarga o'zini jamiyatning bir qismi sifatida his qilish, o'z salohiyatini ro'yobga chiqarish va jamiyat hayotiga muvaffaqiyatli integratsiyalashuviga yordam beradi.

Hozirgi kunda nogironlarni qo'llab-quvvatlash, ta'lim berish, tarbiyalash, kasbga yo'naltirish va ijtimoiy hayotga tayyorlash kabi bir qator qonun va qarorlar, o'quv metodik adabiyotlar, ilg'or ish tajribalari nafaqat xalqaro miqyosda, balki O'zbekistonda ham targ'ibot qilinmoqda.

ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. O'zbekiston Respublikasining «Bola huquqlarining kafolatlari to'g'risidagi Qonuni». // – Toshkent, 2008
2. Акатов Л. И. Социальная реабилитация детей с ограниченными возможностями здоровья. Психологические основы. — М. Бережная МС.

3. Azimova N. E. et al. Youth Is Moving Force of Civil Society //Eastern European Scientific Journal. - 2019. - №. 1.
4. Азимова Н. Э. Технология духовно-нравственного воспитания преподавателя профессионального образования в процессе обучения //Молодой ученый. - 2011. - №. 5-2. - С. 117-118.
5. Братусь Б. С. Аномалия личности. — М., 1988.
6. Власова Т. А., Певзнер М. С. О детях с отклонениями в развитии. — М., 1973.
7. Волынская Л. Б. Адаптация человека в социокультурной среде. — М., 2008.
8. Х.П.Кенжаева (2021) Аёллар ижтимоий фаоллигини оширишда фукаролик институтларининг урни. Scientific progress, 1(6), 957-961
9. Atoyeva.G.R, Urunov.A.Sh, "Socio-psychological factors of family stability in Uzbekistan." International Journal of Psychosocial Rehabilitation, Vol. 24, Issue 10, 2020 ISSN: 1475-7192